

Posudek diplomové práce Anny Holmanové *Žena v českém jazykovém obrazu světa*

Práce představuje jednu z prvních českých sond do etnolingvistické problematiky, a to jak v teorii a metodách, tak co se týče zkoumaného materiálu (kromě slovníků a frazeologie jsou to lidové písně, sbírky přísloví a anekdoty). Diplomantka využívá především teoretického a metodologického aparátu lublinské školy: jde hlavně o články J. Bartmiňského, zejm. studie o povaze jazykového stereotypu a způsobech jeho zjišťování a verifikace, a dále o metodologii vycházející z Ivanovových a Toporovových sémantických opozic, jak je v Lublinu rozpracovává např. Niebrzegowska-Bartmińska při zkoumání polského lidového snáře. Využívá také nečetných českých prací z oblasti kognitivní lingvistiky.

Zajímá ji – podobně jako např. L. Macounovou v případě diplomové práce o stereotypu učitele a učitelky – český jazykový stereotyp ženy (tj. podoba ženy ukotvená v českém jazykovém obrazu světa), její úkol je však nutno realizovat poněkud jinak. Vzhledem ke komplexnosti stereotypu ženy a mnoha jeho specificky provázaným polohám (resp. profilům) i vzhledem k jeho „archetypálnosti“ je třeba zohlednit, že v úzkém vztahu ke stereotypu ženy se nachází stereotyp matky (a jeho negativní varianty macecha a tchyně) a manželky (resp. obecněji ženy ve vztahu k muži), tj. jakési „sub-stereotypy“ spojené se specifickými rolemi ženy; a dále pak – co se týče typických věkových poloh v životě ženy – stereotyp dívky (panny), nevěsty, (vdané) ženy v plodném věku a staré ženy – „báby/ baby“. Takto se aspoň struktura stereotypu odhaluje prostřednictvím folklorního materiálu. Diplomantka si ho zvolila pro své zkoumání záměrně, aby postihla základní polohu stereotypu ženy: soustředila se tedy k českým výkladovým slovníkům (ale i slovníkům etymologickým a zcela zásadně k Hallerovu slovníku), ke sbírkám frazeologie (včetně přísloví) a ke sbírkám českých a moravských písní. Jakýsi most ke stereotypu současnému, v mnohém proměněnému a jinak rozrůzněnému tu pak představují soubory anekdot o ženách.

Práce s materiálem je tu velmi pečlivá a tvůrčí, jen bych připomněla, že trochu jinou polohu než autentické texty představují slovníková hesla, kde je třeba počítat s tím, že tvůrce definic, ten, kdo strukturuje významy a stojí za výběrem příkladů apod., představuje jakýsi reflektující mezičlánek mezi autentickým materiálem a interpretující diplomantkou, a pokud cosi např. z příkladů vyvozujeme, je to třeba zohlednit.

Všechny výše uvedené polohy stereotypu je dosti těžké uchopit, uspořádat, provázat a ukázat jeho specifickou strukturu, avšak diplomantka se tohoto úkolu zhostila poměrně zdařile právě proto, že využila teorie binárních opozic a sémantiku se snaží postihnout jejich prizmatem.

Jistota a dobrá orientace v problematice i promyšlenost celého projektu (který ostatně vůbec nevznikal krátce a předcházela mu řada verzí) je patrná v přehledné strukturaci práce: po teoretických pasážích s výklady východisek a pojmů (kognitivní lingvistika, etnolingvistika, jazykový obraz světa, stereotyp, binární opozice) následují čtyři kapitoly *Žena v českých slovnících*, *Žena v české a moravské lidové písni*, *Žena v české frazeologii* a *Žena v českých anekdotách*. (V jejich rámci se pak uplatňuje další členění na subkapitoly.) Každý soubor materiálu vykazuje, jak je vidět, v pohledu na ženu (velmi často ve srovnání s mužem) jistá specifika, avšak jsou tu také společné vlastnosti, umožňující podat v poslední části (s. 88 – 93) syntetizující resumé. V některých jeho pasážích se možná odráží mírná nejistota vycházející z faktu, že materiál není úplně kompatibilní a soubor anekdot přece jen s folklorním obrazem ženy zcela nekoresponduje. Snad právě tady se ukazuje, že současný obraz ženy je opravdu v řadě věcí jiný než ten prosvítající z písní a přísloví, že se vyvíjí a proměňuje – jak na to autorka upozorňuje v závěru – a že je tato práce pouze začátkem k dalšímu zkoumání, vycházejícím třeba z materiálu z publicistiky či beletrie. Plodné by mohlo být také využití dalších slovníků – těch, které mapují nespisovné polohy jazyka:

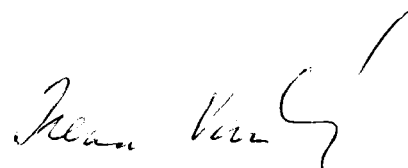
dialekty, slangy, argot apod. (inspirující je např. nahlédnutí do Ouředníkova Šmírbuchu, kde je celá řada synonymních výrazů vztahujících se k ženě, dívce, staré ženě apod. metonymicky i metaforicky vázána k jejich erotické přitažlivosti a disponovanosti k sexuálnímu aktu).

Možná by bylo zajímavé prostudovat hlubší mezioborové souvislosti a ukázat např. provázanost jazykových stereotypů, jak jsou ukotveny v (českém) jazykovém obrazu světa, s Jungovými archetypy: v tomto případě s archetypem ženy (resp. animy), a pak matky, stařeny apod. (v celé jejich bohatosti i pozitivně-negativní podvojnosti).

Další možností, jak v této práci plodně (a mezioborově) pokračovat, by bylo rozpracování jejich výsledků v souvislosti s nově se konstituujícím oborem studií rodu – gender studies. Zejména kapitola o ženě v českých slovnících ukazuje, že v podrobné reflexi té nejzákladnější sémantiky slov žena – muž a jejich derivátů lze nalézt základ rodových stereotypů, nejen těch jazykových. (Je to pro další zkoumání zcela jiné východisko než uzavřená slovníková definice ženy „dospělý člověk ženského pohlaví“.) Z folklorních textů lze dobře vyvodit, jak si tradiční venkovské společenství představovalo typickou/ normální ženu, jaký byl ideál ženy („stereotyp – vzor“) a jaké vlastnosti měla naopak žena netypická, „nenormální“. V této souvislosti by mě zajímalo, zda stereotyp ženy tíhne - obecně vzato – spíše ke vzoru (jaká by žena v ideálním případě „měla být“), nebo k tzv. obrazu („jaká je“). Připadá mi, že v různých souborech textů (možná i v různých komunikačních sférách) se to liší (např. v anekdotách má typická žena v tomto smyslu jiné vlastnosti než třeba v písních), ale nezkoumala jsem to.

Práci hodnotím jako velmi přínosnou, avšak mám k ní i jisté připomínky. Týkají se teoretické části. V ideálním případě bych uvítala její užší, jasnější, vědoucňější a konkrétnější propojení s analýzou materiálu – vím, že je to těžké, neboť se zkoumáním takového typu u nás teprve začínáme a pomalu se začíná etablovat, ale přesto. V teoretické části mi také některé partie připadají jako příliš věrné parafráze (až citace), jako by se je diplomantka bála shrnout, zestručnit, samostatněji s nimi pracovat, zapojit je organicky do svého vlastního textu (např. s. 9, s. 16 aj.).

O kvalitách práce již byla řeč. Ocenit je potřeba i přehledné členění, jasné vyjadřování a vstřícnost k čtenáři (práce se dobře čte). Co se týče formální stránky práce, nemám připomínek. Předloženou práci pokládám za kvalitní podklad k obhajobě, ráda ji k ní doporučuji a navrhuji hodnocení „výborně“.

Doc. PhDr. Irena Vaňková, CSc.
Ústav českého jazyka a teorie komunikace
FF UK v Praze